

Martin Reisigl – Ruth Wodaková: Diskurzivně-historický přístup (DHA)¹

Překlad: Michal L. Hořejší

REISIGL, Martin – WODAK, Ruth (2009): The Discourse-Historical Approach (DHA). In: Ruth Wodak – Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* [2., přepracované vydání]. London: SAGE Publications, s. 87–121.

ÚSTŘEDNÍ KONCEPTY A TERMÍNY

V úvodu představíme pojmy „kritika“, „ideologie“ a „moc“. Tyto tři pojmy jsou pro jakýkoli přístup v rámci CDA klíčové, avšak často se používají v různých významech. Je proto důležité vysvětlit, jak jsou chápány právě v DHA. Poté vymežíme i další pojmy, které jsou pro náš záměr důležité. Jedná se o „diskurz“, „žánr“, „text“, „rekontextualizaci“, „intertextualitu“ a „interdiskurzivitu“.

Ve druhé části studie popíšeme analytické nástroje a obecné principy DHA. Ve třetí části předvedeme svou metodologii krok za krokem na konkrétních „diskurzech o změnách klimatu“. V závěru posoudíme výhody a meze DHA a nastíníme jeho budoucí úkoly.

„KRITIKA“, „IDEOLOGIE“ A „MOC“

Ve všech variantách CDA hrají klíčovou roli tři koncepty: kritika, moc a ideologie.

Kritika má mnoho různých významů: některé odkazují k frankfurtské škole, jiné k literární vědě, další k tradičnímu marxismu. Zaujetím „kritického“ postoje se rozumí distance od materiálu (i když kritika je povětšinou „zaujatá“), jeho zasazení do společenského kontextu, vyjasňování politických pozic aktérů diskurzu a důraz na průběžnou sebereflexi během výzkumu. Výsledky analýzy lze pak využít při školení pedagogických pracovníků, lékařů či úředníků, v odborných posudcích nebo učebnicích.

DHA vychází ze sociofilozofického přístupu kritické teorie.² Přijímá koncept kritiky, který zahrnuje tři vzájemně provázané aspekty (viz Reisigl, 2003, s. 78–82; Reisigl – Wodak, 2001, s. 32–35):

1. *Kritika vyplývající z textu nebo diskurzu se zaměřuje na odkrývání nesrovnalostí, rozporů, paradoxů a dilemat ve vnitrotextových nebo vnitrodiskurzivních strukturách.*
2. *Sociodiagnostická kritika se zabývá demystifikací (zjevných, nebo skrytých) persvazivních či „manipulativních“ diskurzivních praktik na základě znalosti*

1 Příspěvek vznikl s podporou projektu SVV 267102.

2 Viz Habermas (1996), Horkheimer a Adorno (1969/1991 [1944]).

kontextu a s pomocí sociálních teorií a jiných teoretických modelů z různých oborů.

3. *Prospektivní kritika* usiluje o zkvalitnění komunikace (např. vytvářením směrnic proti sexistickému používání jazyka, odstraňováním „jazykových bariér“ v nemocnicích, školách apod.).

Z našeho pojetí kritiky plyne, že v diskurzivně-historické analýze musí být jednak jasně vymezen předmět zkoumání, jednak musí být jasný analytikův vlastní postoj. Zároveň je nutné obhájit preferenci zvolené interpretace diskurzivní události před jinými interpretacemi.

Thompson (1990) se podrobněji zaměřil na koncept ideologie a jejího vztahu k jiným konceptům a především k různým aspektům masové mediální komunikace. Pokušoval přitom na to, že pojem ideologie od doby, kdy se ve Francii na konci 18. století prvně objevil, nabyl mnohých funkcí a významů. Podle Thompsona odkazuje pojem ideologie k sociálním formám a procesům, které zprostředkovávají oběh dominantních symbolických forem ve společnosti.

Ideologie je v DHA nazívána jako (většinou) jednostranná perspektiva nebo pohled na svět složený z propojených mentálních reprezentací, přesvědčení, názorů, postojů a hodnocení, které jsou sdíleny členy specifické sociální skupiny. Ideologie slouží jako zásadní nástroje ustavování a udržování nerovných mocenských vztahů prostřednictvím diskurzu: např. ustavením hegemonie narativů nebo kontrolou vstupu do konkrétních diskurzů či veřejných oblastí (tzv. „gate-keeping“). Ideologie také fungují jako prostředky více či méně výrazných změn mocenských vztahů. Z toho důvodu věnujeme zvláštní pozornost i tomu, jakým způsobem jazykové a jiné sémiotické postupy ideologii v různých sociálních situacích zprostředkovávají a reprodukují. Jedním z cílů DHA je „demystifikovat“ hegemonii konkrétních diskurzů právě pomocí odhalení ideologií, které dominanci ustavují, udržují nebo proti ní bojují.

Podle DHA nemá jazyk moc sám o sobě — je to prostředek k získání a udržení moci tím, jak jej „mocní“ využívají. To vysvětluje, proč DHA kriticky analyzuje právě jazykovou praxi těch mocných, kteří mají prostředky a příležitosti k formování věcí podle svých představ.

Pojem „moc“ odkazuje k nerovným vztahům mezi aktéry, kteří mají různá společenská postavení nebo patří k rozdílným sociálním skupinám. V souladu s Weberem (1980, s. 28) pohlížíme na „moc“ jako na možnost prosazení něčí vlastní vůle proti vůli a zájmům ostatních. Jedním ze způsobů, jimiž je moc uplatňována, je „akční moc“ (fyzická síla a násilí), dále kontrola lidí pomocí vyhrožování nebo slibů, přimknutí k autoritě (zásah autority a podřízenost autoritě) a technická kontrola pomocí výrobních prostředků, dopravní infrastruktury, zbraní apod. (viz Popitz, 1992).

Moc je prostřednictvím diskurzů legitimizována nebo delegitimizována. Texty jsou často dějištěm sociálního zápasu; nalézáme v nich stopy rozmanitých ideologických bojů o dominanci a hegemonii. Zaměříme se proto na to, jak se užívají jazykové prostředky při různých projevech moci a při manipulaci s ní. Moc se diskurzivně projevuje nejen v gramatických formách, ale také tzv. kontrolou sociálních příležitostí prostřednictvím žánru textu nebo omezováním přístupu do určité veřejné oblasti.

„DISKURZ“, „TEXT“, „KONTEXT“

DHA nám umožňuje zkoumat komplexní sociální jevy. Z toho plyne, že studium jazyka (mluveného, psaného, vizuálního) nutně zůstává pouhou částí celého úkolu, a tedy že náš výzkum musí být interdisciplinární. Kromě toho musíme přistupovat k různým zdrojům dat (v závislosti na vnějších překážkách, jako je čas, rozpočet apod.) z různých perspektiv, abychom mohli analyzovat, pochopit a vysvětlit předmět zkoumání v jeho komplexnosti. Proto dodržujeme tzv. *princip triangulace* zohledňující širokou škálu empirických výzkumů, teorií, metod a doplňkových informací (viz např. Heer et al., 2008; Wodak, 2007; Wodak et al., 1999). Volba kritérií závisí na konkrétním problému, v našem případě se jedná o spory o změny klimatu.

„Diskurz“ je podle našeho pojetí:

- souborem na kontextu závislých sémiotických praktik, které jsou situovány ve specifickém poli sociální akce;
- společensky utvářený a společnost utvářející;
- vztahený k hypertématu (*macro-topic*);
- spojený s pravdivostí a normativní argumentací skupiny sociálních aktérů zastávajících různá stanoviska.

Za základní konstitutivní prvky diskurzu³ považujeme tedy (a) vztah k hypertématu, (b) pluralitu perspektiv a (c) argumentativnost.

Otázka vymezení „diskurzu“ a jeho odlišení od ostatních „diskurzů“ není jednoduchá: hranice „diskurzu“, jako je diskurz o globálním oteplování nebo o změnách klimatu, je poměrně neostrá. Jakožto analytický konstrukt závisí „diskurz“ vždy na analytickově perspektivě. Jako předmět výzkumu není pak „diskurz“ uzavřenou jednotkou, ale dynamickou sémiotickou entitou, která je otevřená reinterpretaci a navazování.

Rozlišujeme mezi „diskurzem“ a „textem“, přičemž „texty“ považujeme za podмноžiny diskurzů. Texty umožňují uchovat řečové akty v čase, a propojují tak dvě vzdálené řečové situace, tj. situaci produkce a situaci recepce. Jinými slovy, texty — ať už jsou psané, mluvené, nebo vizualizované — zpředměťují jazyková jednání (*linguistic actions*) (Ehlich, 1983).

Texty lze třídit dle žánrů, přičemž „žánr“ můžeme popsat jako „společensky uznaný způsob užívání jazyka v konkrétních typech komunikačních situací“ (Fairclough, 1995, s. 14). Manifest boje proti globálnímu oteplování, který má specifické sociální funkce, s sebou tudíž přináší jistá pravidla a očekávání, jež závisejí na konvencích. Diskurz o změnách klimatu se realizuje v množství žánrů a textů, např. v televizních debatách o „klimatické politice“ příslušné vlády, v předpisech na snižování spotřeby energie či v prohlášeních a přednáškách klimatologů.

DHA zohledňuje jak *intertextové* a *interdiskurzivní* vztahy mezi výpověďmi, texty, žánry a diskurzy, tak i mimojazykové sociální/sociologické proměnné, historii organi-

3 Ostatní přístupy CDA „diskurzu“ se vztahem k hypertématu nebo mnohosti perspektiv výslovně nespojují.

zace nebo instituce a rámec situace. Tím, že sledujeme všechny tyto vztahy, pak zjišťujeme, jak se diskurzy, žánry a texty v závislosti na sociopolitickém vývoji proměňují.

Intertextovost znamená vzájemnou provázanost textů, a to jak v minulosti, tak v přítomnosti. Tato provázanost spočívá na různých základech: na explicitním odkazování k tématu nebo hlavnímu aktérovi, na odkazování k týmž událostem, na aluzích či evokacích, na přenosu klíčových argumentů z jednoho textu do druhého apod. Proces přenosu určitých prvků do nových kontextů je označován jako *rekontextualizace*: pokud je prvek vyňat ze specifického kontextu, sledujeme proces dekontextualizace, pokud je tento prvek následně vložen do kontextu nového, jedná se o proces rekontextualizace. Prvek tak (částečně) nabývá nového významu, neboť významy se realizují teprve v užití (viz Wittgenstein, 1989/1952). Rekontextualizaci můžeme pozorovat, když porovnáme například politický projev a jeho zpracování v různých novinách. Novináři vyberou ty pasáže, které nejlépe naplní celkový účel článku (např. komentáře). Citace tak projdou dekontextualizací a rekontextualizací, jsou nově zarámovány (*framed*), čímž ve specifickém kontextu tisku nabývají částečně nových významů.

Interdiskurzivitou se rozumí vzájemné propojení diskurzů. Pokud považujeme „diskurz“ za primárně vztahený k tématu (tedy za „diskurz o x“), zjistíme, že diskurz o změnách klimatu často odkazuje k tématům či podtématům jiných diskurzů, jako jsou finance nebo zdraví. Diskurzy jsou otevřené a často hybridní, nová podtémata tak mohou vznikat na mnoha místech.

Jako „akční pole“ (*field of action*) (Girnth, 1996) označujeme výsek sociální reality, který utváří (částečný) „rámec“ diskurzu. Různá akční pole se odlišují rozdílnými funkcemi diskurzivních praktik. Například v oblasti *politické akce* lze vyčlenit osm politických funkcí o osmi různých polích (viz obr. 1). „Diskurz“ o konkrétním tématu může vzniknout v jednom poli a následně přesáhnout do pole jiného. „Diskurzy“ se pak „šíří“ do různých polí, kde vytvářejí rozličné vztahy nebo se překrývají s jinými diskurzy.

Vztahy mezi akčními poli, žánry a hypertématy v oblasti politické akce zobrazujeme následovně (obrázek 1).⁴

Obrázek 2 zachycuje interdiskurzivní a intertextové vztahy mezi diskurzy, tématy diskurzu, žánry a texty.

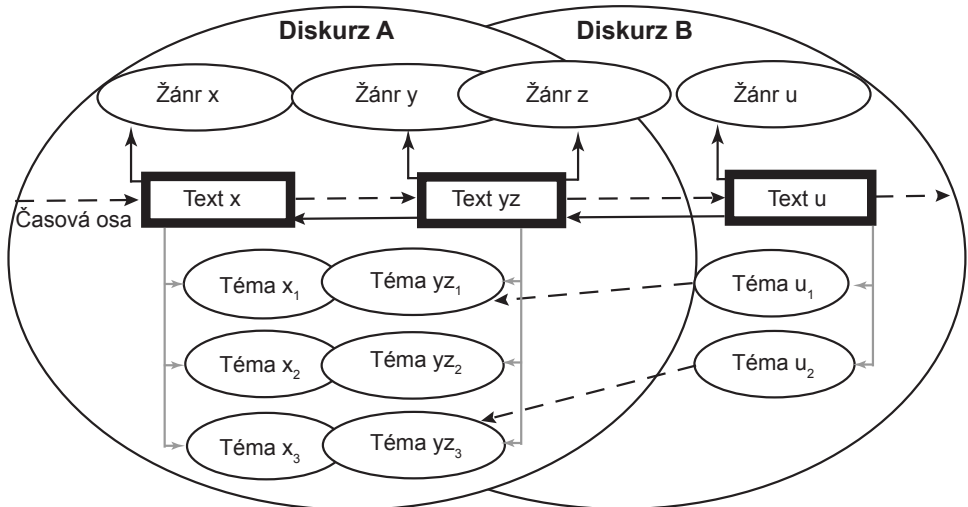
Na schématu je interdiskurzivita zachycena dvěma velkými překrývajícími se elipsami. Intertextové vztahy jsou znázorněny tučnými šipkami; jednoduché šipky spojují texty a žánry; témata, ke kterým se text vztahuje, jsou znázorněna malými elipsami s tečkovanými šipkami; tematické průsečky různých textů jsou vyjádřeny překryvem malých elips; specifický intertextový vztah tematického odkazování jednoho textu k druhému je znázorněn šipkami přerušovanými.

Některé z těchto vztahů ve své studii doložíme na třech textech českého prezidenta Václava Klause, zaníceného odpůrce ochránců životního prostředí a jejich varování před globálním oteplováním. U příležitosti převzetí čestného doktorátu na Innsbrucké univerzitě přednesl Klaus 16. března 2007 projev nazvaný „Innsbrucký

⁴ Ve třech z osmi sloupců rozlišujeme mezi postoji, názory a záměry. Tato odlišnost zdůrazňuje rozdílnost emoční, kognitivní a volní oblasti.

Akční pole: Zákonnodárná procedura	Akční pole: Utváření veřejných postojů, názorů a vůle	Akční pole: Utváření vnitrostranických postojů, názorů a vůle	Akční pole: Utváření mezistra- nických postojů, názorů a zájmů	Akční pole: Organizace mezinárodních/ mezistátních vztahů	Akční pole: Politická reklama	Akční pole: Exekutiva a administrativa	Akční pole: Politická kontrola						
Politické (sub)žánry: právní předpis, vyhláška, pozměňovací návrh, projev v parlamentu a vystoupení poslanců v parlamentu (včetně napadání a interpelování politického odpůrce), ministerský projev, proslov ve státu unie, nařízení, doporučení, předpis, směrnice apod.	Politické (sub)žánry: tisková konference, rozhovor, talk show, prezidentský projev, projev poslance (zejména přenašeny), zahajovací projev, proslov u nějaké příležitosti, výroční projev, projev v rádiu nebo televizi, projev předsedy vlády (tj. inaugurační řeč), ministerský projev, volební projev, proslov ve státu unie, přednáška či příspěvek na konferenci, (novinový) článek, kniha apod.	Politické (sub)žánry: program strany, deklarace, projev na stranickém kongresu nebo sjezdu, prohlášení o zásadách, projev k výročí strany atd.	Politické (sub)žánry: koaliční jednání, koaliční program, koaliční dokument/smlouva/dohoda, projev na mezistranické nebo vládní schůzi/zasedání, inaugurační projev (v případě koaliční vlády), proslov u nějaké příležitosti apod.	Politické (sub)žánry: projev u příležitosti státní návštěvy, inaugurační projev, projev na schůzích/zasedáních nebo summitech nadnárodních institucí (Evropská unie, OSN ad.), všeobecný projev, vyhlášení války, nepřátelský projev, mírový projev, proslov u příležitosti, nota, ultimátum, (mezinárodní) dohoda apod.	Politické (sub)žánry: volební program, volební heslo, volební řeč, volební brožura, oznámení, plakát, leták, přímý dopis, proslov u nějaké příležitosti, projev poslance, proslov ve státu unie apod.	Politické (sub)žánry: rozhodnutí (schválení, odmítnutí), projev předsedy vlády (tj. inaugurační projev), ministerský projev, projev k rezignaci, projev na rozloučenou, proslov ke jmenování, proslov ve státu unie, odpověď vlády na interpelace apod.	Politické (sub)žánry: prohlášení opoziční strany, interpelace, poslanecký projev, napadání, vyjádření protestu, proslov u nějaké příležitosti (zejména varování a obviňování), volební řeč, tisková konference, referendum apod.						
Téma 1		Téma 4		Téma 6		Téma 8		Téma 9		Téma 11		Téma 12	
Téma 2		Téma 3		Téma 5		Téma 7		Téma 10					

OBRÁZEK 1: Pole politické akce, politické žánry a témata (viz Reisiĝl, 2007, s. 34–35).

OBRÁZEK 2: Interdiskurzivní a intertextové vztahy mezi diskurzy, tématy diskurzů, žánry a texty.

proslav: Tři hrozby pro naši svobodu“ (= text 1, který náleží k „slavnostnímu žánru“ projevu vděku). Tento projev je primárně a předně částí „diskurzu o svobodě a liberalismu“ (= diskurz A), avšak do jisté míry — protože zásadními předměty proslavu byla též změna klimatu a environmentalismus — také součástí „diskurzu o změnách klimatu“ (= diskurz B).

O tři dny později, 19. března 2007, zodpověděl Klaus pět dotazů republikánských členů výboru pro energetiku a obchod Sněmovny reprezentantů Kongresu Spojených států amerických k tématu příspěví lidstva ke globálnímu oteplování a změnám klimatu. Tento spíše formální pseudodialogický text (= text 2) má podobu dopisu (datovaného k 19. 3. 2007), který vznikl jako odpověď na otázky, které mu byly položeny v dopise (ze 6. 3. 2007) podepsaném místopředsedou výboru pro energetiku a obchod Joem Bartonem a místopředsedou podvýboru pro energetiku a kvalitu ovzduší J. Denisem Hastertem. Text 2 sdílí s textem 1 několik témat — změnu klimatu, environmentalismus a hrozby pro svobodu — a je také částí několika dalších diskurzů, například diskurzu o energetické politice. Text 2 nese rysy dvou (sub)žánrů — psaného odborného rozhovoru a psaného dopisu, který se podobá (sub)žánru parlamentních interpelací, pročez jej lze považovat za hybridní žánr.

Dne 14. června 2007 publikoval Klaus ve *Financial Times* článek s titulem „Ohroženo není klima, ale svoboda“. Tento text (= text 3) je opět součástí diskurzů A i B. Vztahuje se k mnohým tématům z textu 2, patří však k jinému žánru — novinovému komentáři. Článek vzbudil mnoho reakcí a otázek, z nichž některé vyšly 21. 6. 2007 ve *Financial Times* a byly Klausem záhy zodpovězeny.

Užitá triangulační metoda je založená na konceptu „kontextu“, který zohledňuje čtyři úrovně:

1. bezprostřední, jazykový či vnitrotextový ko-text (*co-text*) a ko-diskurz (*co-discourse*);
2. intertextový a interdiskurzivní vztah mezi výpověďmi, texty, žánry a diskurzy;
3. mimojazykové sociální proměnné a institucionální zarámování specifického „kontextu situace“;
4. širší sociopolitický a historický kontext, do něhož jsou diskurzivní praktiky zasazeny a k němuž se vztahují.

Při analýze zohledňujeme průběžně všechny čtyři uvedené aspekty kontextu (viz též Wodak, 2007).

NĚKTERÉ NÁSTROJE ANALÝZY A PRINCIPY DHA

DHA má tři roviny: po (1) identifikaci specifických obsahů nebo témat konkrétního diskurzu se zaměřuje na (2) *diskurzivní strategii*. Následně (3) zkoumá *jazykové prostředky* (jako typy) a konkrétní kontextově závislé *jazykové realizace* (jako tokeny).

Některé strategie si při analýze konkrétního diskurzu a souvisejících textů zaslouží zvláštní pozornost (viz níže krok 5). Předběžně si klademe pět otázek:

1. Jak jsou osoby, objekty, jevy/události, procesy a akce pojmenovány a jak se k nim odkazuje?
2. Jaké charakteristiky, kvality a rysy se přisuzují aktérům, objektům, jevům/událostem a procesům?
3. Jaké argumenty se v daném diskurzu používají?
4. Z jaké perspektivy jsou nominace, atribuce a argumenty vysloveny?
5. Jsou příslušné výpovědi vyjádřeny otevřeně; jsou zesilovány, nebo naopak zmírňovány?

Na základě těchto pěti otázek rozlišujeme pět typů diskurzivních strategií. „Strategií“ rozumíme více či méně záměrný plán postupu (zahrnující diskurzivní praktiky) zvolený k dosažení konkrétního společenského, politického, psychologického nebo jazykového cíle. Diskurzivní strategie se nacházejí na různých úrovních jazykového systému a komplexity.⁵

Strategie	Cíle	Nástroje
Nominace	diskurzivní konstrukce sociálních aktérů, objektů/fenoménů/událostí a procesů/akcí	<ul style="list-style-type: none"> — nástroje kategorizace členů: deiktika, antroponyma atd. — tropy, jako jsou metafory, metonymie a synekdochy (<i>pars pro toto, totum pro parte</i>) — slovesa a podstatná jména užitá k označení procesů, akcí atd.
Predikace	diskurzivní kvalifikace sociálních aktérů, objektů, jevů, událostí/procesů a akcí (více či méně pozitivně, nebo negativně)	<ul style="list-style-type: none"> — stereotypní, hodnotící přisuzování negativních, nebo pozitivních vlastností (např. pomocí přídavných jmen, přístavek, předložkových frází, vztazných vět, vedlejších vět uvozených spojkou, vět s neurčitým slovesným tvarem, participiálních konstrukcí či jejich kumulací) atd. — predikáty nebo predikativa (podstatná jména / přídavná jména / zájmena) — ustálená slovní spojení — srovnání, přirovnání, metafory a jiné rétorické figury (metonymie, hyperboly, litotes, eufemismy apod.) — aluze, evokace, presupozice/implikatury apod.

⁵ Většina strategií je popsána v práci Reisigla a Wodakové (2001). Tato kapitola se primárně zaměří na nominaci, predikaci a argumentační strategie.

Argumentace	ospravedlňování a odkazování na obecně platná tvrzení	<ul style="list-style-type: none"> – toposity (formální nebo obsahové) – falacie (klamná argumentace)
Perspektivizace, rámování či diskurzivní reprezentace	definování autorova hlediska a vyjádření jeho účasti nebo odstupu	<ul style="list-style-type: none"> – deiktika – přímá, nepřímá či polopřímá řeč – uvozovky, navazovací částice a částice – metafory – příznakové tempo řeči apod.
Zesilování, zmírňování	změny (zesilování, či zmírňování) ilokuční síly, a tím epistemické a deontické povahy výpovědi	<ul style="list-style-type: none"> – deminutiva či augmentativa – (modální) částice, doplňovací otázky, kondicionál, hezitace, vágní vyjadřování atd. – hyperboly, litotes – nepřímé řečové akty (např. otázky namísto tvrzení) – slovesa mluvení, cítění, myšlení atd.

TABULKA 1: Výběr diskurzivních strategií.

Studie, pro kterou byla metoda DHA původně vyvinuta, analyzovala konstruování antisemitských stereotypů ve veřejném diskurzu při rakouské prezidentské kampani bývalého generálního tajemníka OSN Kurta Waldheima v roce 1986 (Kurt Waldheim dlouhou dobu tajil svou národněsocialistickou minulost) (Wodak et al., 1990).⁶ Z tohoto výzkumu vzešly čtyři hlavní rysy DHA: (1) interdisciplinární, zejména historická orientace, (2) týmová práce, (3) triangulace jako metodologický princip a (4) orientace na aplikaci.

Tato interdisciplinární studie zkombinovala lingvistickou analýzu s historickým a sociologickým přístupem. Zainteresovaní výzkumníci nakonec na Vídeňské univerzitě uspořádali o „poválečném antisemitismu“ výstavu.

Metoda DHA se rozvíjela v mnoha dalších studiích, například ve studii o rasové diskriminaci imigrantů z Rumunska nebo v práci věnované diskurzu o národu a národní identitě v Rakousku (Matouschek — Wodak — Janushek, 1995; Reislgl, 2007; Wodak et al., 1999). Výzkumné centrum Diskurz, politika, identita (DPI) ve Vídni, které založila Ruth Wodaková (díky Wittgensteinově ceně, která jí byla udělena v roce 1996; viz <www.wittgenstein-club.at>), se zabývá mezinárodními komparativními a interdisciplinárními projekty zaměřenými na výzkum evropských identit a evropské „politiky paměti“ (Heer et al., 2008; Kovács — Wodak, 2003; Muntigl — Weiss — Wodak, 2000).

Od doby vzniku studie o rakouském poválečném antisemitismu se DHA dále posouvala. Zde uvádíme deset jejích nejdůležitějších principů:

⁶ Úplně první kritickou studií, jež posloužila projektu o poválečném antisemitismu v Rakousku jako inspirace, byla práce Ruth Wodakové et al. (1985).

1. Metoda je interdisciplinární. Interdisciplinarita zahrnuje teorii, metody, metodologii, výzkumnou praxi i praktickou aplikaci.
2. Je zaměřena na problém.
3. Za účelem pochopení a vysvětlení zkoumaného problému zapojuje analýza různé teorie a metody.
4. Analýza a popis zkoumaného tématu může zahrnovat terénní nebo etnografický výzkum (výzkum „zevnitř“), pokud to povaha problému vyžaduje.
5. Výzkum se nutně neustále pohybuje mezi teorií a empirickými daty.
6. Vedle intertextových a interdiskurzivních vztahů jsou předmětem zkoumání také žánry a situace (*public spaces*).
7. Při interpretaci textů a diskurzů se bere v potaz historický kontext. Historická perspektiva umožňuje rekonstrukci toho, jak jsou texty a diskurzy v čase intertextově a interdiskurzivně propojeny pomocí rekontextualizačních funkcí.
8. Kategorie a nástroje nejsou pevně stanoveny. Pro každou analýzu se vytváří nové nástroje podle povahy zkoumaného problému.
9. „Velké teorie“ obvykle slouží jen jako východisko. V konkrétních analýzách nicméně často nabízejí lepší teoretickou bázi spíše „teorie středního dosahu“.
10. Jedním z důležitých cílů je aplikace výsledků. Výsledky by měly být k dispozici k dalšímu výzkumu a měly by být veřejně prezentovány.

POSTUP ANALÝZY „DISKURZU O ZMĚNÁCH KLIMATU“ DHA V OSMI KROCÍCH

Důkladná diskurzivně-historická analýza ideálně postupuje podle osmistupňového plánu. Nejlépe je pak následujících osm kroků provést opakovaně:

1. *Připomenutí a revize dosavadních teoretických znalostí* (tj. opětovné čtení, shrnutí a revize předchozích výzkumů).
2. *Systematický sběr materiálu a informací o kontextu* (závisí na výzkumné otázce, diskurzech a diskurzivních událostech, sociálních polích, na aktérech, sémiotických prostředcích, žánrech a textech, které jsou předmětem výzkumu).
3. *Výběr a příprava materiálu pro vlastní analýzu* (výběr a třídění dat podle relevantních kritérií, přepis nahrávek apod.).
4. *Formulace výzkumné otázky a domněnek* (na základě studia relevantní literatury a prvního seznámení s daty).
5. *Kvalitativní pilotní analýza* (testuje zvolené kategorie a prvotní domněnky, na základě pilotní analýzy pak dochází k jejich dalšímu zpřesňování).
6. *Detailní případové studie* (primárně kvalitativní, z části také kvantitativní, zahrnující celý objem dat).
7. *Formulace kritiky* (interpretace výsledků, zohlednění relevantního kontextu, ve vztahu ke třem aspektům kritiky).
8. *Aplikace detailních výsledků analýzy* (výsledky mají být, je-li to možné, aplikované, resp. k aplikaci připravené).

Tento ideální postup se v nejlepším případě realizuje prostřednictvím velkého interdisciplinárního projektu s dostatečným množstvím času, pracovníků a financí. Studie menšího rozsahu — v závislosti na rozpočtu, času a dalších faktorech — jsou samozřejmě užitečné a plně legitimní. Tvrdíme však, že při přípravě jakéhokoli projektu, jako je např. disertační práce, má smysl vycházet z komplexnějšího výzkumného rozvržení. V takových případech lze dosáhnout pouze několika případových studií založených na omezeném množství získaných dat (na menším množství žánrů). Pilotní analýza může být později eventuálně rozšířena na případové studie komplexnějšího charakteru. Zprvu plánované případové studie naopak vlivem vývoje projektu často nakonec nevzniknou.

Z důvodu nedostatku prostoru zde rozvedeme pouze několik výzkumných kroků (1, 2, 4 a zejména 5). Zaměříme se na *analýzu argumentace*, poněvadž ostatní strategie jako například nominace a predikace (s nimiž také počítáme) jsou v textu, který budeme analyzovat, podřazeny jeho persvazivním záměrům.

ANALÝZA DISKURZŮ O ZMĚNÁCH KLIMATU A GLOBÁLNÍM OTEPLOVÁNÍ

KROK 1: PŘIPOMENUTÍ A REVIZE DOSAVADNÍCH TEORETICKÝCH ZNALOSTÍ

Komplexní výzkumnou otázkou ke „globálnímu oteplování“ lze formulovat různé: (a) Co znamenají „změny klimatu“ podle existující (vědecké) literatury? (b) Co uvádí relevantní literatura o vztahu mezi „změnami klimatu“ a moderními společnostmi, tj. o lidském vlivu na globální klima?

Studium relevantní literatury přineslo následující odpovědi.

(a) „Změny klimatu“ v běžném jazyce znamenají převážně „globální oteplování“, zaznamenali jsme však i jiné významy: „změny klimatu“ místy označují „globální ochlazování vedoucí k další době ledové“ a někdy se vztahují k „přirozeným klimatickým změnám, které způsobují dočasné oteplování či ochlazování“. Ve vědeckém úzu odkazuje spojení „změny klimatu“ ke změně průměrné roční teploty, ale také k různým jiným klimatickým změnám, jako je změna srážek, stoupaní hladiny oceánů, nárůst extrémních projevů počasí, úbytek ozónu apod. Diachronní sémantická rekonstrukce významu „změn klimatu“ odhaluje skutečnost, že vědecký a politický význam tohoto pojmu se v poslední době rozšířil: zatímco nyní „odkazuje ke každé proběhnuvší změně klimatu, ať už v důsledku přirozené proměnlivosti, nebo lidské činnosti“, v Rámcové úmluvě OSN o změnách klimatu (*United Nations Framework Convention on Climate Change*; UNFCCC) z roku 1992 byly „změny klimatu“ vztaženy výlučně „přímo či nepřímo k činnosti člověka [...] nad rámec přirozené proměnlivosti klimatu“ (IPCC, 2007, s. 1).

(b) Většina vědců považuje vztah mezi „změnami klimatu“ a moderními společnostmi za kauzální v tom smyslu, že příroda se stává stále podřízenější civilizaci, přičemž globální oteplování je důsledkem antropogenního skleníkového efektu, který je způsoben celosvětovým nárůstem emisí oxidu uhličitého a jiných skleníkových plynů.⁷

⁷ Viz IPCC (2007, s. 1), viz též Müller, Fuentesová a Kohl (2007) nebo Rahmstorf a Schellhuber (2007).

Po prvotním seznámení jsme nyní schopni formulovat obecnější výzkumnou otázku: Co znamenají „změny klimatu“ ve specifickém veřejném diskurzu (*public discourse*), na nějž se zaměřujeme, a jak jsou v rámci tohoto diskurzu prezentovány a posuzovány lidské vlivy na klima?

S touto otázkou souvisejí následující předpoklady: diskurz zahrnuje rozdílné a možná i protichůdné interpretace „povahy“ změn klimatu (jejich existence, původu a důsledků) i interpretace vztahu mezi klimatem a civilizací a možných opatření proti jeho změně. Jsme proto přesvědčeni, že tyto rozdílné reprezentace a pozice znesnadňují dosažení politického kompromisu jakožto východiska pro politická rozhodnutí. Z historické perspektivy předpokládáme, že se diskurz (nebo některé jeho aspekty) v závislosti na mnohých faktorech, které ve své analýze definujeme, bude ještě dále proměňovat.

KROK 2: SYSTEMATICKÝ SBĚR MATERIÁLU A INFORMACÍ O KONTEXTU

V závislosti na tom, jaký materiál je přístupný (díky pozorování, audiovizuálnímu záznamu, rozhovorům, bádání v archívech) a kolik jej zvládneme analyzovat během vlastního výzkumu, by měl být soubor empirických dat pořízen podle následujících kritérií:

- *specifické politické jednotky* (např. region, národní stát, mezinárodní unie) nebo „jazykové komunity“;
- *specifická časová období* týkající se *důležitých diskurzivních událostí*, které jsou spojeny s tématem, například summity o klimatu nebo zveřejnění zpráv vydaných IPCC a jejich reflexe veřejností;
- *specifictví veřejní a zejména političtí a vědečtí aktéři* (individuální a „kolektivní“ aktéři, organizace, např. politici s různými stranickými příslušnostmi, environmentalisté, klimatologové, národní a mezinárodní rady pro změnu klimatu, ropné společnosti, automobilky atd.);
- *specifické diskurzy*, v našem případě diskurzy o změnách klimatu a částečně o globálním oteplování;
- *specifická pole politické činnosti*, zejména formování veřejného postoje, mínění a vůle (týká se např. mediálního pokrytí), politika mezinárodních vztahů (např. mezinárodní summity a smlouvy), oblasti politické kontroly (týká se např. akcí environmentalistů), politická reklama (např. propagace obchodu s energií), utváření mezistranických postojů, názorů a zájmů (týká se např. mezistranické spolupráce na environmentální politice), zákonodárné procedury (např. daně za emise oxidů uhlíku) a *specifické politiky*, jako je environmentální, energetická, ekonomická, zdravotní nebo migrační politika;
- *specifické sémiotické prostředky a žánry* týkající se environmentální politiky (zprávy odborníků, volební programy, politické debaty uvnitř a vně parlamentu, novinové články, televizní rozhovory a debaty, letáky, inzerce na dopravních prostředcích a popularizační vědecké texty).

V této analýze zaměříme svou pozornost jen na jednu část diskurzu: odpovědi Václava Klause na otázky vznesené výborem pro energetiku a obchod Sněmovny reprezen-

tantů Kongresu Spojených států amerických, týkající se přispívání lidstva ke globálnímu oteplování a změnám klimatu (19. března 2007). Tento text jsme vybrali proto, že je poměrně stručný, snadno přístupný na internetu,⁸ byl publikován ve více jazycích (záruka silného komunikačního dosahu), a také proto, že se vztahuje k Evropě i Spojeným státům americkým. V kroku 5 se na něj zaměříme podrobněji.

KROK 3: VÝBĚR A PŘÍPRAVA MATERIÁLU PRO VLASTNÍ ANALÝZU

Při přípravě korpusu pro potřeby analýzy se sebraný materiál vytřídí podle frekvence, reprezentativnosti, (proto)typičnosti, intertextuálního nebo interdiskurzivního dosahu/vlivu, významnosti, jedinečnosti a nadbytečnosti. Je-li to potřeba, přepíšíou se audionahrávky podle pravidel, která vyplynou z potřeb výzkumné otázky. Protože jsme se zde však zaměřili na jediný text, tomuto kroku se dále věnovat nemusíme.

KROK 4: FORMULACE VÝZKUMNÉ OTÁZKY A DOMNĚNEK

Výzkumnou otázku lze nyní upřesnit s ohledem na to, zda:

- je globální oteplování aktéry diskurzu vnímáno jako nesporné, nebo nikoliv;
- jsou změny klimatu nazírány jako přirozený proces, nebo jako jev spoluzpůsobený člověkem.

Výzkumná otázka mimoto musí zohlednit případná obvinění ze zneužití či manipulování, která vznesli političtí oponenti, nebo alternativní výzvy k jednání (viz např. Gore, 2007, s. 268, ve srovnání s Klausem, 2007a, s. 79, 95, 97).

Možným výchozím bodem pro další rozpracování naší výzkumné otázky by proto mohla být analýza protichůdných postojů. Jakožto kritičtí analytici diskurzu tyto protichůdné postoje a jejich persvazivnost popisujeme a vyhodnocujeme na základě pravidel racionální argumentace a s ohledem na skryté manipulativní strategie.

Dalším výchozím bodem můžou být analýzy mediálního pokrytí a vztahů mezi informováním o vědeckých stanoviscích ke globálnímu oteplování a znalostmi čtenářů médií. Allan Bell (1994) se na tyto jevy zaměřil už před dvaceti lety, kdy ve své studii o diskurzu o změnách klimatu na Novém Zélandu analyzoval vztah mezi mediálním podáním vědeckých stanovisek a tím, jak jim rozuměla veřejnost. Bellův výzkum, který ukázal, že znalosti o změnách klimatu jsou větší u sociálně zvýhodněných než u sociálně znevýhodněných konzumentů médií (Bell, 1994, s. 59), můžeme srovnat s dnešní situací. DHA právě na tato diachronní srovnávání klade velký důraz.

Na základě popisu všech těchto vztahů můžeme svou výzkumnou otázku rozdělit na následující podotázky:

- Jací aktéři (politici, vědci, environmentalisté, média) se účastní specifického diskurzu o změnách klimatu a jaké pozice v poli politické akce v rámci

⁸ Viz: <http://zpravy.idnes.cz/Klaus-obhajoba-oteplovani-ohrozuje-nasi-svobodu-f61-/domaci.aspx?c=A070320_205634_domaci_zra>.

diskurzu zastávají? (*Předpokládáme, že různí aktéři prosazují různé a často protichůdné zájmy.*)

- Jakou roli hrají vědci v trojúhelníku věda — politika — masmédií tvořený veřejný prostor? Jak prezentují svá odborná stanoviska veřejnosti? Do jaké míry jsou stanoviska vědců jakožto epistemických a deontických autorit spolehlivá? Jak jsou vědci v moderních demokratických společnostech „hlídáni“? Na základě jakých kritérií veřejnost posuzuje vědecká stanoviska? (*Předpokládáme, že vědci hrají důležitou roli jako odborníci jak v oblasti procesu politického rozhodování, tak ve vytváření veřejných postojů, názorů a vůle.*)
- Jakou roli hrají masmédiá při „překládání“ odborných stanovisek veřejnosti? Jak jsou média v demokratické společnosti kontrolována? Je porozumění mediálním textům o změnách klimatu obtížné? (*Předpokládáme, že média hrají zásadní roli jak při formování veřejných postojů, názorů a zájmů, tak i na poli politické kontroly.*)
- Která tvrzení jsou v diskurzu vyjádřena explicitně a která implicitně (formou otázky)? Jakým způsobem tato tvrzení zapadají do politických a — v širším slova smyslu — ideologických rámců? (*Předpokládáme, že různí účastníci diskurzu budou mít různá, často protichůdná a z ideologie vyplývající tvrzení.*)
- Která jsou hlavní témata diskurzu? Jak je reprezentován vliv lidstva na globální klima a jak se o něm mluví? Z lingvistického hlediska: jaké popisy, vysvětlení, argumentace a narativy týkající se vývoje, diagnózy, prognózy a boje proti klimatickým změnám se užívají na podporu konkrétních tvrzení? Jaké sémiotické (zejména jazykové a vizuální) prostředky jsou užity k přesvědčení recipientů? Jaké rozpory v diskurzu vznikají? (*Předpokládáme, že nenajdeme jen jedno homogenní ztvárnění, ale široké spektrum různých reprezentací a argumentací.*)
- Které aspekty diskurzu se proměňují v čase? Co je důvodem těchto změn? (*Tyto otázky vycházejí z předpokladu diachronních změn — jednak dílčích kontinuit, jednak aktualizací.*)
- S jakými dalšími diskurzy se diskurz protíná a na které odkazuje? (*Předpokládáme, že dotýčný diskurz je s dalšími diskurzy interdiskurzivně propojen.*)

V této studii však na žádnou z těchto otázek vyčerpávající odpověď poskytnout nemůžeme, to dokážou jedině velké interdisciplinární výzkumné projekty. Menší projekty a pilotní studie se mohou zaměřit jen na některé ze zmíněných aspektů.

KROK 5: KVALITATIVNÍ PILOTNÍ ANALÝZA

Cílem naší pilotní studie je určit a zkvalitnit analytické nástroje a s jejich pomocí rozvinout výše uvedené předpoklady. Proto naši kvalitativní pilotní analýzu omezujeme pouze na jeden text (který je nejbližší žánru „parlamentních interpelací“) předního českého politika (prezidenta Václava Klause), jenž se velmi aktivně účastní amerických, českých a německých debat o změnách klimatu a globálním oteplování ze striktně neoliberální, antikomunistické a také antienvironmentalistické pozice. Jeho text je směsí psaného odborného rozhovoru a psané formy parlamentních interpe-

lací. Je vystavěn jako formalizovaná, kvazialogická sekvence otázek a odpovědí složená z pěti otázek vznesených zástupci výboru pro energetiku a obchod Kongresu Spojených států a odpovědí na tyto otázky. Text byl nejdříve publikován v angličtině, následně však byl v českém znění zařazen do Klausovy knihy *Modrá, nikoli zelená planeta* (Klaus, 2007b) a stejně tak i do německého překladu *Blauer Planet in grünen Fesseln! Was ist bedroht: Klima oder Freiheit?* (Klaus, 2007a).⁹

Tazatelé, jimž Klaus odpovídá, zůstávají v této knize anonymní. Bližší pohled na politický a historický kontext nicméně ukazuje, že Klausův text z 19. března 2007 byl republikánem J. Dennisem Hastertem, místopředsedou podvýboru pro energetiku a kvalitu ovzduší, předložen 21. března 2007 u příležitosti zasedání Sněmovny reprezentantů ke „klimatickým perspektivám“ podvýboru pro energetiku a kvalitu ovzduší výboru pro energetiku a obchod a podvýboru pro energetiku a životní prostředí výboru pro vědu a technologii. V oficiálním protokolu jednání (10. dubna 2008, s. 137) čteme, že Klausův text má formu „dopisu“, a dozvídáme se zde (na s. 141–146), že Klaus dopisem odpovídá na otázky, které mu byly zaslány v jiném dopise 6. března 2007. Pod tímto prvním dopisem jsou podepsáni dva republikáni — Joe Barton a J. Dennis Hastert, kteří jsou nejspíš i autory oněch pěti otázek. Konzervativci Barton a Hastert pozvali českého prezidenta, stejně jako politologa a statistika Bjørna Lomborga z Copenhagen Business School jako oponenty demokratovi a environmentalistovi Alu Goreovi. Gore i Lomborg, k němuž antienvironmentalisté často odkazují, neboť kritizuje Gorea kvůli přeceňování možných dopadů globálního oteplování, byli na zasedání 21. března 2007 přítomni, kdežto Klausův dopis byl pouze přijat a akceptován, a to bez jakýchkoli námitek.

Barton a Hastert uvedli ve svém dopise z 6. března 2007 k oslovení prezidenta Klause tyto důvody:

Během posledních desetiletí jste se jako ekonom a významný politik výrazně zasloužil o rozvoj hospodářské prosperity, o zachování svobody jednotlivce. Česká republika se pod Vaším vedením stala, i přes dlouholetý stagnační vliv sovětského režimu, jednou z nejrychleji rostoucích ekonomik v Evropě. Veřejně se také vyslovujete k debatě ohledně změny klimatu. Pokládáme Vaše stanovisko k politickým, ekonomickým a morálním aspektům této debaty za užitečné zejména nyní, kdy se zabýváme potenciálním dopadem regulací souvisejících s tímto tématem na hospodářské blaho občanů a vůbec na jejich schopnost přispět k budoucí hospodářské životaschopnosti a vývoji v USA i v zahraničí.¹⁰

Republikán Barton, dobře známý jako důsledný skeptik ohledně vlivů člověka na globální oteplování, během zmíněného zasedání například zaútočil na Gorea s tím, že se ve výkladu kauzálního vztahu změny podílu CO₂ v atmosféře a růstu teploty „zcela

9 Německý překlad se od toho anglického v několika bodech odchyluje. Anglická podoba německého titulu je *Blue Planet in Green Bonds: What Is Endangered: Climate or Freedom?* Kniha byla přeložena i do dalších jazyků.

10 Viz internetovou stránku: <http://neviditelnypes.lidovky.cz/p_zahranici.aspx?c=A-070402_164034_p_zahranici_wag>.

mýlí“ (s. 24). Je proto vcelku jasné, proč Barton pozval skeptika Klause, aby Kongresu Spojených států představil svůj pohled na věc. V tabulce 2 uvádí sloupec napravo od úryvků textu témata (T) obsažená v pěti otázkách a v Klausově první odpovědi (témata vyjmenováváme pouze pro první otázku; čtenáři si mohou podobná schémata pro zbývající otázky zkusit vytvořit sami). Třetí sloupec uvádí nutná argumentační schémata (tj. *toposy*) a falešné argumentační strategie (tj. *falacie*).

	Makro- a mezostruktura: střídání mluvčích a témata	Argumentace: tvrzení, toposy a falacie
Václav Klaus, 19. března 2007	Datum	
Odpovědi na otázky Sněmovny reprezentantů amerického Kongresu, výboru pro energii a obchod, týkající se problematiky lidského působení na globální oteplování a klimatické změny	Parlamentní (sub)žánr	
Pokud jde o to, zda a jak člověk přispívá ke klimatickým změnám a s vědomím povinností vůči našim občanům: co by podle Vašeho názoru měli zákonodárci brát v úvahu, když se zabývají klimatickými změnami?	Otázka 1: Téma: člověkem způsobené změny klimatu T: povinnost politiků zajišťovat občanům blahobyt	
Takzvané klimatické změny a zejména člověkem způsobené klimatické změny se staly jedním z nejnebezpečnějších argumentů směřujících k ovlivňování lidského chování a veřejné politiky na celém světě.	Klausova odpověď 1: T: člověkem způsobené změny klimatu	Tvrzení 1: Člověkem způsobené změny klimatu jako nebezpečný argument (topos nebo falacie ohrožení svobody)
Mým cílem není dalšími argumenty přispět do vědecké klimatologické debaty o těchto jevech. Jsem však přesvědčen o tom, že vědecká debata na toto téma dosud nebyla dostatečně hluboká a seriózní, a že proto neposkytla zákonodárcům nesporný základ pro jejich rozhodování. To, co mě skutečně znepokojuje, je způsob, jakým jsou témata související s životním prostředím zneužívána různými politickými nátlakovými skupinami k útoku na principy, které jsou základem svobodné společnosti. Ukazuje se, že v diskusi o klimatických změnách nejsme svědky střetu různých názorů na životní prostředí, ale střetu názorů na lidskou svobodu.	T: vědecká debata o klimatu T: reakce politiků T: zneužívání environmentálních témat nátlakovými politickými skupinami T: útok na svobodu a svobodnou společnost	Falacie povrchnosti a nevědeckosti Topos nebo falacie zneužívání Topos nebo falacie nebezpečí ohrožení svobody a svobodné společnosti

<p>Jako někdo, kdo prožil většinu svého života v komunismu, se cítím povinen říci, že největší hrozbou pro svobodu, demokracii, tržní ekonomiku a prosperitu na počátku 21. století není komunismus nebo jeho různé měkčí varianty. Komunismus byl nahrazen hrozbou ambiciózního environmentalismu. Tato ideologie hlásá, že jí jde o ochranu Země a přírody, a pod tímto sloganem — podobně jako kdysi marxisté — chce nahradit svobodný a spontánní vývoj lidstva určitým druhem centrálního (nyní globálního) plánování celého světa.</p>	<p>T: oběť komunismu T: environmentalismus ohrožující svobodu, demokracii, tržní ekonomiku a prosperitu T: environmentalistický centralismus srovnatelný se starým marxismem</p>	<p>Falacie ohrožení svobody, demokracie a tržní ekonomiky (formálně: falacie srovnávání komunismu s environmentalismem (nebezpečí centralismu))</p>
<p>Environmentalisté považují své myšlenky a argumenty za nepopíratelnou pravdu a používají sofistikované metody manipulování médií a PR kampaní k tomu, aby vyvinuli na zákonodárce tlak k dosažení svých cílů. Jejich argumentace je založená na šíření strachu a paniky tvrzením, že je budoucnost světa vážně ohrožena. V takové atmosféře nutí zákonodárce přijímat neliberální opatření, zavádět svévolná omezení, regulace, zákazy a restriktce každodenních lidských aktivit a podřizovat občany všemocnému byrokratickému rozhodování. Řečeno slovy Friedricha Hayeka, snaží se zamezit svobodnou, spontánní „lidskou činnost“ a chtějí ji nahradit svým vlastním, velmi sporným „lidským projektem“.</p>	<p>T: víra v absolutní pravdu T: mediální manipulace T: tlak na politiky T: šíření strachu a paniky T: tlak na politiky, aby přijali neliberální opatření T: svévolná omezení svobody</p>	<p>Topos nebo falacie zneužívání (mediální manipulace) Topos nebo falacie nátlaku Topos nebo falacie zstrašování Topos nebo falacie nátlaku Topos nebo falacie nebezpečí kombinovaný s toposem nebo falací autority („Hayek“)</p>
<p>Myšlenkové paradigma environmentalistů je naprosto statické. Opomíjejí skutečnost, že příroda a společnost jsou v procesu neustálých změn, že neexistuje a nikdy neexistoval ideální stav světa, pokud jde o přírodní podmínky, klima, rozšíření živočišných druhů na Zemi atd. Popírají skutečnost, že se klima výrazně měnilo po celou dobu existence naší planety a že existují důkazy o podstatných klimatických fluktuacích i v historii, která je známá a zdokumentovaná. Jejich úvahy jsou založené na historicky krátkých a neúplných pozorováních a na datech, která nemohou ospravedlnit katastrofické závěry, které dělají. Opomíjejí komplexitu faktorů, které určují vývoj klimatu, a obviňují současné lidstvo a celou industriální civilizaci z toho, že jsou těmi rozhodujícími faktory, které mohou za klimatické změny a další environmentální rizika.</p>	<p>T: statické environmentalistické myšlení T: neustálé změny přírody (včetně klimatu) a společnosti T: opomíjení důkazů o výrazných výkyvech klimatu T: krátkodobé a nekompletní výzkumy životního prostředí T: nepoděpené katastrofické závěry T: opomíjení komplexity klimatických faktorů T: podíl lidstva na změnách klimatu</p>	<p>Topos nebo falacie přírody Topos nebo falacie zjednodušování složitého Topos nebo falacie historie</p>

<p>Environmentalisté se soustřeďují na to, že člověk přispívá ke klimatickým změnám a požadují okamžitá politická opatření založená na omezování ekonomického růstu, spotřeby a lidského chování, které považují za hazardní. Nevěří v budoucí ekonomický vývoj společnosti, neberou v úvahu technický pokrok, ze kterého se budou těšit budoucí generace a ignorují dávno prokázanou skutečnost, že čím vyšší je bohatství společnosti, tím vyšší je kvalita životního prostředí.</p>	<p>T: dovolávání se okamžitého politického řešení T: nedůvěra environmentalistů v ekonomický a technologický pokrok a přímý vztah mezi bohatstvím a kvalitou životního prostředí T: obviňování průmyslové civilizace ze změn klimatu</p>	<p>Topos technologického pokroku</p>
<p>Zákonodárci jsou tak nuceni podléhat této mediálně řízené hysterii, která se zakládá na spekulativních a nezvratné důkazy postrádajících teoriích. Přijímají nesmírně nákladné programy, které vedou k plýtvání omezenými zdroji proto, aby zastavili pravděpodobně nezastavitelné změny klimatu, které nejsou způsobeny lidským chováním, ale přirozenými jevy, jakým je například proměnlivá sluneční aktivita.</p>	<p>T: tlak na politiky pomocí mediálně řízené hysterie T: zpochybnitelné důkazy T: nákladná opatření T: plýtvání vzácnými zdroji T: nezvratné (přirozené) klimatické procesy</p>	<p>Topos nebo falacie (pozitivního) vlivu bohatství na životní prostředí Topos nebo falacie tlaku Topos nebo falacie nákladů Topos nebo falacie plýtvání Falacie přirozenosti</p>
<p>Moje odpověď na Vaši první otázku, co by měli zákonodárci brát v úvahu, když se zabývají klimatickými změnami, je, že by se zákonodárci měli za všech okolností držet principu, na kterých je založena svobodná společnost. Neměli by právo volby a rozhodování přenášet od občanů na jakoukoliv nátlakovou skupinu, která tvrdí, že ví lépe než všichni ostatní, co je pro lidi dobré. Zákonodárci by měli chránit peníze daňových poplatníků a zabránit tomu, aby se jimi mrhalo na pochybné projekty, které nemohou přinést pozitivní výsledky.</p>	<p>T: odpověď na první otázku T: přidržení se principů svobodné společnosti T: ochrana peněz daňových poplatníků, snaha jimi neplýtvat T: pochybné projekty</p>	<p>Tvrzení 2: Topos nebo falacie svobody Topos nebo falacie šetrnosti Topos nejistoty</p>
<p>Jak by vládní politika měla řešit výskyt a následky klimatických změn a do jaké míry by se měla soustředit na regulaci emisí skleníkových plynů?</p>	<p>Otázka 2: T: rychlost a důsledky změny klimatu T: míra regulací emisí skleníkových plynů</p>	
<p>Jakákoliv politika by měla realisticky zhodnotit potenciál, který naše civilizace má, v porovnání s působením přírodních sil, ovlivňujících klima. Je evidentním plýtváním zdrojů společnosti pokoušet se bojovat proti zvýšené sluneční aktivitě nebo pohybu oceánských proudů. Žádný zásah vlády nemůže zastavit</p>	<p>Klausova odpověď 2:</p>	<p>Topos realismu Topos přirozenosti Topos nebo falacie plýtvání Topos nebo falacie přirozenosti</p>

<p>to, aby se svět a příroda měnily. Proto nesouhlasím s takovými projekty, jakým je Kjótský protokol a podobné iniciativy, které stanovují arbitrární cíle, vyžadující ohromné náklady, bez realistických vyhlídek na jejich úspěch. Jestliže přijmeme globální oteplování jako reálně existující jev, domnívám se, že bychom se jím měli zabývat úplně jiným způsobem. Místo beznadějných pokusů proti němu bojovat, bychom se měli připravit na jeho důsledky. Jestliže se atmosféra otepluje, nemá to jen výlučně negativní dopady. Zatímco některé pouště se mohou rozšiřovat a některé břehy oceánu mohou být zaplaveny vodou, ohromné části Země — dosud neobydlené kvůli drsnému, studenému klimatu — by se mohly stát úrodnými oblastmi, kde budou moci žít milióny lidí. Je také důležité si uvědomit, že žádná planetární změna nenastává přes noc.</p>		<p>Tvrzení 3: Odmítnutí Kjótského protokolu a podobných iniciativ</p> <p>Topos nebo falacie libovůle Topos nákladů Topos nebo falacie nejistého úspěchu Topos realismu Topos nebo falacie (pozitivních) důsledků</p>
<p>Proto varuji před přijímáním opatření, založených na takzvaném principu preventivní opatrnosti, který environmentalisté používají jako ospravedlnění pro svá doporučení a jehož zřetelný přínos nejsou schopni prokázat. Zodpovědná politika by měla brát v úvahu alternativní náklady takovýchto návrhů, s vědomím toho, že nákladné a neúčinné environmentální politiky jsou přijímány na úkor jiných politik a že vedou k zanedbávání dalších důležitých potřeb miliónů lidí na celém světě. Každé politické opatření musí být založeno na analýze nákladů a výnosů.</p>		<p>Tvrzení 4: Odmítnutí regulací založených na předběžných opatřeních</p> <p>Topos času (pomalé změny) Falacie nejistoty (nedostatek důkazů) Topos nebo falacie zodpovědnosti Topos nákladů Falacie plýtvání Topos nebo falacie opomíjení ostatních potřeb</p>
<p>Lidstvo už zažilo tragickou zkušenost s jedním velmi pyšným intelektuálním proudem, který tvrdil, že ví, jak řídit společnost lépe než spontánní tržní síly. Byl to komunismus a selhal, zanechal po sobě milióny obětí. Dnes se vynořil nový -ismus, který tvrdí, že je dokonce schopen řídit přírodu a skrze ni i člověka. Tato nadměrná lidská pýcha — stejně jako všechny předchozí pokusy — nemůže neselhat. Svět je komplexní a komplikovaný systém, který nelze organizovat podle environmentálního lidského projektu bez toho, aby se opakovala tragická zkušenost s plýtváním zdrojů, potlačováním svobody lidí a s ničáním prosperity celé lidské společnosti.</p>		<p>Falacie historie (zkušenosti komunismu, formálně falacie porovnávání)</p> <p>Topos komplexity Topos nebo falacie negativních dopadů (plýtvání, potlačování prosperity)</p>

<p>Mým doporučením proto je věnovat pozornost tisícům maličkostí, které negativně ovlivňují kvalitu životního prostředí. A chránit a podporovat základní systémové faktory, bez nichž by hospodářství a společnost nemohly účinně fungovat — tj. zajistit lidskou svobodu a fundamentální ekonomické mechanismy, jakými jsou svobodný trh, fungující systém cen a jasně definovaná vlastnická práva. Ty motivují ekonomické subjekty k racionálnímu chování. Bez nich nemůže žádná vládní politika chránit občany, ale ani životní prostředí.</p>		<p>Tvrzení 5: Zřetel k množství drobných negativních vlivů na životní prostředí (namísoto Kjótského protokolu a podobných iniciativ) a ochrana svobody, volného trhu atd. Topos nebo falacie svobody (motivace racionální ekonomikou)</p>
<p>Zákonodárci by měli odolat volání environmentalistů po nových opatřeních, protože ve vědeckých debatách o klimatických změnách existuje příliš mnoho nejistot. Není možné řídit přírodní faktory, které způsobují klimatické změny. Negativní dopad všech navrhovaných opatření vůči ekonomickému růstu je na úkor všech dalších možných rizik, včetně těch environmentálních.</p>		<p>Falacie (vědecké) nejistoty Topos nebo falacie přirozenosti Topos nebo falacie negativních dopadů (na ekonomiku)</p>
<p>Jaký budou mít různé scénáře politického řešení této otázky, se kterými jste se setkal, vliv na národní ekonomiky, na spotřebitele, na vytváření pracovních míst a budoucí inovace?</p>	<p>Otázka 3: T: dopad různých politických rozhodnutí spojených se změnami klimatu</p>	
<p>Jestliže zákonodárci přijmou maximalistické environmentální požadavky, vliv na národní ekonomiky bude ničivý. Stimulovalo by to snad jednu velmi malou sféru ekonomiky, ale její větší část by se dusila uměle vytvořenými limity, nařízeními a restrikcemi. Míra růstu by poklesla a zásadně by byla snížena konkurenceschopnost firem na mezinárodních trzích. Mělo by to negativní dopad na zaměstnanost a tvorbu pracovních míst. Pouze racionální politika, která umožní spontánní přizpůsobování, může odůvodnit státní intervence.</p>	<p>Klausova odpověď 3:</p>	<p>Tvrzení 6: Topos nebo falacie negativního dopadu maximalistických požadavků na národní ekonomiky ze strany environmentalistů</p>
<p>Jaký dopad a účinnost budou mít politiky založené na principu „omez a obchoduj“ (tzv. „cap-and-trade policie“) na zmírnění hrozeb spojených s klimatickými změnami a naši schopnost čelit těmto hrozbám v budoucnu?</p>	<p>Otázka 4: T: dopad a účinnost cap-and-trade politiky na hrozbu změny klimatu</p>	

<p>„Cap-and-trade policies“ jsou technickým nástrojem k dosažení cílů, které mají omezit znečištění, a to prostředky, které jsou aspoň částečně kompatibilní s tržními mechanismy. Mohou pomoci, pokud je celá myšlenka boje s globálním oteplováním racionální. Nedomnívám se však, že je celá idea boje proti klimatickým změnám emisními limity rozumná, a proto technické detaily její eventuální realizace mají pro mne zcela druhotný význam.</p>	<p>Klausova odpověď 4:</p>	<p>Topos dopadu strategie cap-and-trade Topos nebo falacie iracionálnosti Tvrzení 7: Topos nebo falacie sekundárnosti (= priority volného trhu před strategií cap-and-trade)</p>
<p>Jaká je morální zodpovědnost vyspělých zemí vůči zemím rozvojového světa? Měly by se vyspělé země pustit do programů, které významně omezí emise, zatímco rozvojové země mohou pokračovat v navyšování emisí v nezmenšené míře?</p>	<p>Otázka 5: T: morální povinnost vyspělých zemí vůči zemím rozvojovým T: redukce a nárůst emisí</p>	
<p>Morální povinnosti vyspělých zemí vůči rozvojovým zemím je vytvořit ve světě takové prostředí, které zajistí volnou směnu zboží, služeb a kapitálových toků, které umožní využívat komparativních výhod jednotlivých zemí a které bude stimulovat ekonomický rozvoj méně rozvinutých zemí. Umělé administrativní bariéry, limity a regulace zaváděné vyspělými zeměmi diskriminují rozvojový svět, omezují jeho ekonomický růst a prodlužují jeho chudobu a zaostalost. Environmentalistické návrhy jsou příkladem takových neliberálních opatření, která jsou pro rozvojové země škodlivá. Nebudou schopny vypořádat se s limity a standardy, které ve světě zavádějí iracionální environmentální politiky, nebudou schopny převzít nové technologické standardy vyžadované antioteplovacím „náboženstvím“, jejich výrobky budou mít obtížný přístup na vyspělé trhy a v důsledku toho se propast mezi nimi a vyspělým světem bude dále rozšiřovat.</p>	<p>Klausova odpověď 5:</p>	<p>Topos nebo falacie morální povinnosti Topos nebo falacie volného trhu kombinovaná s toposem nebo falacií výhod/pozitivních dopadů na ekonomiku rozvojových zemí Topos nebo falacie negativních vlivů regulací na ekonomiku Topos nebo falacie neúspěšnosti (environmentalistických návrhů kombinovaných s toposem nebo falacií iracionálnosti) Topos nebo falacie negativních dopadů (propast)</p>
<p>Je iluzí věřit tomu, že by radikální politiky proti klimatickým změnám mohly být omezeny pouze na vyspělé země. Jestliže budou politiky environmentalistů přijímány vyspělými zeměmi, dříve či později jejich ambice kontrolovat a řídit celou planetu přeroste</p>		<p>Topos nebo falacie negativních dopadů (celosvětové regulace = topos nebo falacie centralismu)</p>

v požadavek na omezení emisí na celém světě. Rozvojové země budou nuceny přijmout jejich iracionální cíle a omezení, protože „Země je na prvním místě“ a jejich potřeby jsou druhotné. Environmentalistická argumentace dává municí protekcionistům všeho možného, kteří chtějí eliminovat konkurenci přicházející z nově industrializovaných zemí. Proto morální povinností vyspělých zemí není zavádět programy tohoto typu.

Topos nebo falacie nátlaku (jako specifický topos nebo falacie dopadu) kombinovaná s toposem nebo falacií iracionality
Tvrzení 8: Topos nebo falacie morální povinnosti nezavádět vysoká omezení emisí

TABULKA 2: Klausovy odpovědi na otázky Sněmovny reprezentantů Kongresu Spojených států amerických (text, makrostruktura/témata a argumentace).

V rámci teorie argumentace lze „toposy“ definovat jako části argumentace spadající do oblasti základních předpokladů. Jsou to formální či obsahově ukotvené záruky či „pravidla, která spojují argument/y s tvrzeními“ (*conclusion rules*). Umožňují přechod od argumentu/argumentů k tvrzením (Kienpointner, 1996, s. 194). Toposy nejsou vždy vyjádřeny explicitně, vždy se však explicitními mohou stát, a to ve formě vedlejší věty podmiňovací nebo příčinné jako „pokud x, pak y“ nebo „y, protože x“ (detailně viz Reislgl — Wodak, 2001, s. 69–80).

Argumentační schémata jsou validní, nebo falešná — ta nazýváme *falacie*. Existují obecná pravidla racionální diskuze a konstruktivní argumentace, která umožňují odlišit opodstatněné toposy od falacií (viz pragmadialektický přístup van Eemeren a Grootendorsta, 1992). Mezi tato pravidla patří svoboda tvrzení, povinnost odůvodnění, povinnost přesné citace předchozích tvrzení oponenta, věcnost, přesné odkazování k implicitním premisám, respektování společných východisek, užívání věrohodných argumentů a argumentačních schémat, logická platnost, akceptování výsledků diskuze, jasné vyjadřování a správná interpretace. Při porušení těchto pravidel se argumentace stává falešnou. Musíme ovšem připustit, že bez znalosti kontextu není vždy snadné přesně rozlišit, zda bylo argumentační strategie užito oprávněně, nebo falešně.

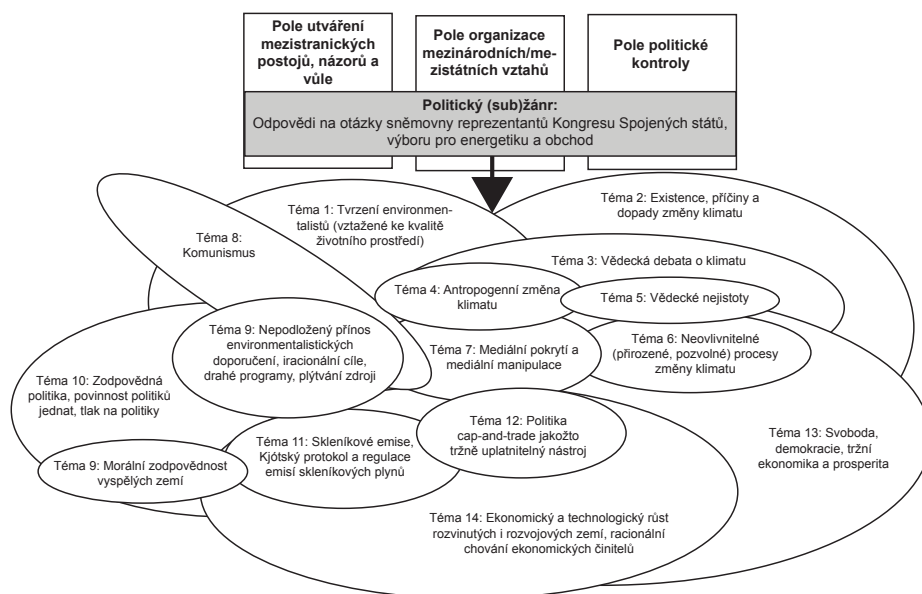
Při analýze Klausova textu se zaměříme na tři aspekty odpovídající třem dimenzím DHA a na pět strategií, které uvádíme v tabulce 1:

1. Nejprve na základě textu určíme hlavní témata diskurzu (druhý sloupec).
2. Poté se soustředíme na hlavní nominační a predikační strategie, jež z Klausových odpovědí vystupují.
3. Zatřetí se zaměříme na argumentaci, konkrétně na hlavní tvrzení a na toposy a falacie použité k ospravedlnění těchto tvrzení (třetí sloupec).

Níže předkládáme přehled základních analytických nástrojů pro konkrétní analýzu diskurzů o změnách klimatu pomocí předběžných otázek a strategií uvedených výše v tabulce 3 (v pravém sloupci je několik příkladů z textu z tabulky 2).

Určení hlavních témat diskurzu vychází ze zobecnění základního výčtu témat z tabulky 2. Obrázek 3 znázorňuje hlavní témata spolu se třemi poli politické činnosti, ve kterých je náš text primárně zakotven.

Obrázek reprezentuje komplex tematických průníků v rámci textu, což na první pohled umožňuje konstatovat, že zatímco neoliberalní a politicky orientovaná témata dominují, vědecká témata Klaus upozaďuje.

OBRÁZEK 3: Vybraná témata v otázkách Václava Klausovi a v jeho odpovědích.

Otázky	Diskurzivní strategie	Cíle
Jak jsou pojmenovány a jak se odkazuje k osobám, tématům, jevům/událostem, procesům a akcím vztahujícím se ke změnám klimatu?	pojmenovací (nominační) strategie	<p>diskurzivní konstrukce sociálních aktérů:</p> <ul style="list-style-type: none"> — vlastní jména: Friedrich Hayek — deiktické, anaforické a kataforické výrazy: já, my, ty (vy); oni — profesní antroponyma: politici — ideologická antroponyma: environmentalisté, staří marxisté, protekcionisté všech druhů — kolektiva zahrnující metonymická toponyma: lidé, budoucí generace, (rozvinuté, rozvojové) země — ekonomická antroponyma: daňoví poplatníci

		<p>diskurzivní konstrukce předmětů/jevů/událostí:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>konkrétní:</i> svět/planeta, poušť, oceán, země/stát – <i>abstraktní:</i> <ul style="list-style-type: none"> – přírodní/environmentální: příroda, klima – mentální objekty/pocity: ambice, strach, panika – ekonomické záležitosti: ekonomika, peníze, plýtvání, zdroje, chudoba, tržní síly, bohatství, prosperita, výrobek – politické záležitosti: politika cap-and-trade, opatření, princip předběžných opatření, plán redukce emisí, blaho – ideologické záležitosti: svoboda, komunismus, ideologie, antioteplovací náboženství, mediální manipulace <p>diskurzivní konstrukce procesů a akcí:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>materiální:</i> <ul style="list-style-type: none"> – přírodní/environmentální: změny klimatu, globální oteplování, dopad, emise – ekonomické: ekonomický růst, spotřeba – <i>mentální:</i> ambice, uvažování, myšlení – <i>slovní:</i> vědecká debata o klimatu, environmentalistické návrhy/doporučení, argumentace
<p>Jaké charakteristiky, kvality a rysy se přisuzují sociálním aktérům, objektům, jevům/událostem a procesům?</p>	<p>predikační strategie</p>	<p>diskurzivní charakterizace/kvalifikace sociálních aktérů, objektů, jevů/událostí, procesů a akcí (více či méně pozitivní nebo negativní):</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>sociální aktéři</i>, např. environmentalisté: iracionální, arbitrární, stejní jako staří marxisté, neliberální, centralističtí, protekcionističtí, plýtvající, škodící ekonomice – <i>přírodní/environmentální procesy</i>, např. změna klimatu: nejisté, pozvolné, přirozené, permanentní, nezvratné

Jaké argumenty se používají v diskurzích o změnách klimatu?	argumentační strategie	<p>přesvědčování adresátů o pravdě a obecné platnosti tvrzení (text obsahuje osm centrálních tvrzení):</p> <ul style="list-style-type: none"> — <i>tvrzení pravdy</i> o existenci, příčinách, dopadech změny klimatu a o možnostech jejímu zamezení — <i>tvrzení o správnosti</i> lidské činnosti spojené se změnou klimatu
Z jaké perspektivy jsou tyto nominace, atribuce a argumenty pronášeny?	perspektivizační strategie	<p>definování autorova hlediska a vyjádření účasti, nebo odstupu:</p> <ul style="list-style-type: none"> — <i>ideologické perspektivy:</i> neoliberalní a komunistické versus environmentalisticko-protekcionistické
Jsou příslušné promluvy formulovány otevřeně nebo jsou zesilovány či zmírňovány?	zmírňovací a zesilovací strategie	<p>modifikace ilokuční síly výpovědi v závislosti na jejich epistemickém či deontickém statusu:</p> <ul style="list-style-type: none"> — <i>epistemický:</i> <ul style="list-style-type: none"> — <i>zmírňování:</i> falacie vědecké nejistoty, „takzvaná změna klimatu“ — <i>zesilování:</i> falacie srovnávání komunismu s environmentalismem, tříšložková paralela vnucující environmentalistické zpochybňování ekonomického a technologického pokroku apod. — <i>deontický:</i> <ul style="list-style-type: none"> — <i>zmírňování:</i> topos nebo falacie marginálnosti politiky cap-and-trade — <i>zesilování:</i> topos nebo falacie morální povinnosti nezavádět rozsáhlá opatření k redukci emisí (včetně ekonomické povinnosti)

TABULKA 3: Kategorie nezbytné k analýze diskurzů o změnách klimatu.

Naše pilotní studie zahrnuje pouze několik rysů nominace a predikace: nejdůležitějších *sociálních aktérů*, kteří jsou v našem textu diskurzivně konstruováni, je následujících šest: „já“, „my“, „politici“, „environmentalisté“, „rozvojové země“ a „lidé“. Nejnápadnější *predikace* vztahující se k těmto aktérům jsou uvedeny dále v tabulce 4, z níž také vyplývá, že Klaus konstruuje environmentalisty jen prostřednictvím predikací negativních. Politici se na jedné straně jeví jako aktéři závislí — a to v situacích, kdy přijímají environmentalistická tvrzení, a na druhé straně se jeví jako ti, od nichž se očekává, že budou odolávat tlakům environmentalistů a za všech okolností chránit a podporovat (neo)liberální zásady. I sociální aktér „já“ propaguje (neo)liberální pře-

svědčení a zásady. Skupina „my“, která v textu nehraje nijak významnou roli, osciluje mezi „my jakožto politici“ („naši občané“), vágním „my“ zahrnujícím adresáta, „my jakožto vnímatelé“, „my jakožto civilizace“ a „my jakožto všichni obyvatelé planety“. „Rozvojové země“ jsou podávány jako zcela závislé na „rozvinutých zemích“ a jako potenciální oběti environmentalistických regulací. „Lidé“ se reprezentují jednak jako obdaření liberálními právy, jednak jako ohrožení jejich ztrátou právě kvůli environmentální politice a kromě toho také jako někdo, kdo může z globálního oteplování potenciálně profitovat.

Vedle (neo)liberálních vzorců¹¹ je zajímavé podívat se na to, kdo v textu chybí, tzn. není reprezentován nominací. Klaus nejmenuje vědce. Jsou reprezentováni pouze nepřímo skrz adjektivum „vědecký“, které se vztahuje k „debatě“. Vědci jsou tedy upozaděni.

Nejdůležitější entitou v textu jsou „změny klimatu“, které jsou primárně rozvíjeny predikacemi jako „nejisté“, „pomalé“, „přirozené“, „trvalé“ a „pravděpodobně nezastavitelné [...], způsobené ne člověkem, ale řadou vnějších a vnitřních přirozených procesů (jako je proměnlivá sluneční aktivita)“.¹² Prezentace klimatických změn jako potenciálně přirozeného a trvalého procesu je, jak uvidíme, pro Klausovu argumentaci zásadní. Na jejím základě je postavena falacie přirozenosti a nejistoty, s níž se Klaus pokouší ospravedlnit své odmítnutí Kjótského protokolu a dalších podobných iniciativ.

Predikace a nominace jsou výraznými prvky argumentační struktury Klausova textu, jeho odpovědi jsou vysoce přesvědčivé. Obsahují mnohé argumentační nástroje, persvazivní povahu textu zřetelně ukazují (na metajazykové úrovni) slova jako „argument“, „argumentace“, „debaty“, „ospravedlnit“, „závěr“ a „nesouhlas“. Při analýze Klausova textu proto doporučujeme kromě analýzy nominací a predikací (které jsou propojeny s argumentačními schémata a zároveň vytvářejí jejich podklad) zaměřit se také na argumentaci a zvláště na argumentační strategie ukotvené v obsahu (toposy a falacie).

Analýza typických toposů a falacií, které vyplývají z obsahu, závisí na hypotématech diskurzu. O argumentačních schématech založených na ukotvení v prostoru nebo obsahu pojednává na příkladu různých diskurzů velké množství literatury (viz např. Kienpointner, 1996; Kienpointner — Kindt, 1997; Kindt, 1992; Reeves, 1989; Wengeler, 2003). Ve své studii odkazujeme k několika toposům, které již byly dříve popsány. Vytváříme však také nová pojmenování, která vycházejí z našeho specifického materiálu.

11 Vysoká frekvence slov velké závažnosti jako „svoboda“, „bohatství“, „prosperita“ a „hospodářský růst“ je zcela v souladu s Klausovou (neo)liberální ideologií.

12 Tvrzení, že změna klimatu nemůže být ovlivněna člověkem, je oslabeno užitím slova „pravděpodobně“.

Sociální aktéři	Predikace
já	<ul style="list-style-type: none"> – někdo, kdo žil většinu svého života za komunismu – bez ambic vnášet do specifické klimatologické debaty další argumenty – znepokojen zneužíváním environmentálních témat – přesvědčen, že vědecká debata není dostatečně seriózní – cítí se být povinen varovat před environmentalistickým ohrožováním svobody – varuje před přijetím regulací postavených na takzvaných preventivních opatřeních a nesouhlasí s plány, jako je Kjótský protokol a jemu podobné iniciativy – doporučuje brát v potaz množství drobných faktorů, které negativně ovlivňují životní prostředí, a doporučuje obranu svobody – považuje emisní limity za iracionální a politiku cap-and-trade z hlediska důležitosti za druhořadou
my	<ul style="list-style-type: none"> – v „pozici“ občanů („naši občané“) – svědci střetu názorů na lidskou svobodu – v „pozici“ pozemšťanů – v „pozici“ civilizace s potenciálem – žádání, aby na globální oteplování pohlíželi jinak, aby se připravili na jeho důsledky
environ- mentalisté	<ul style="list-style-type: none"> – nátlakové politické skupiny zneužívající environmentální témata k útokům na svobodnou společnost – centralistická hrozba lidské svobody srovnatelná s komunismem/ starým marxismem – tvrdohlaví dogmatici, arogantní všeználcí, se statickým uvažováním – sofistickovaní manipulátoři médií – šířitelé strachu a paniky – nedostatečně znalí historie – opomíjejí komplexitu klimatických faktorů – obviňují současné lidstvo a celou průmyslovou společnost z odpovědnosti za změny klimatu a další hrozby pro životní prostředí – žádají bezprostřední politické činy a neliberální opatření, která poškodí rozvojové země – nevěří v budoucí ekonomický rozvoj společnosti – přehlížejí technologický pokrok a pozitivní vztah mezi bohatstvím a kvalitou životního prostředí – obhajují pochybná a zbytečně drahá tzv. preventivní opatření – opomíjejí mnohé další potřeby miliónů lidí po celém světě – tvrdí, že umějí řídit dokonce i přírodu – navrhují svévolné a iracionální regulace ekonomického růstu, které škodí ekonomice a vedou k různým dalším nebezpečím, včetně těch environmentálních
politici	<ul style="list-style-type: none"> – pod tlakem environmentalistů – nuceni environmentalisty k přijetí neliberálních opatření, zavedení svévolných restrikcí na každodenní lidské činnosti a vystavování člověka všemocné byrokracii

	<ul style="list-style-type: none"> – nucení přizpůsobit se mediální hysterii a přijímat nákladné, rozhazovačné programy – žádání, aby se za všech okolností drželi principů svobodné společnosti – žádání, aby chránili peníze daňových poplatníků – žádání, aby realisticky vyhodnocovali potenciál naší civilizace – neschopní uchránit svět a přírodu před změnami – žádání, aby jednali zodpovědně – žádání, aby věnovali pozornost množství drobných faktorů, jež mají negativní vliv na životní prostředí, a aby chránili a podporovali ekonomiku a společnost – žádání, aby odolávali volání environmentalistů po nových politických opatřeních – žádání, aby uskutečňovali racionální politiku – morálně povinni vytvářet pro rozvojové země takové prostředí, které zaručuje volný trh, a nevnášet přílišná omezení emisí
rozvojové země	<ul style="list-style-type: none"> – neschopné zvládnout limity a standardy zaváděné po celém světě neracionální environmentální politikou – neschopné přijímat nové technologické standardy požadované antioteplovacím náboženstvím – výrobci produktů, které budou mít obtížný přístup na rozvinuté trhy – oběti propasti, která se rozšiřuje mezi nimi a vyspělým světem
lidé	<ul style="list-style-type: none"> – vystavování všemocným byrokratickým rozhodovacím procesům – obdaření právem volby, které by jim nemělo být bráno a přenášeno na jakoukoli nátlakovou skupinu – milióny lidí, kteří mohou získat úrodná území – milióny lidí po celém světě se spoustou dalších důležitých potřeb – ovládnutí údajným modernismem – ohrožení zbavením svobody

TABULKA 4: Hlavní sociální aktéři a predikace.

Toposy a falacie Klausova textu jsou vypsány v pravém sloupci tabulky 2. Plní funkci legitimizace klíčových tvrzení. Tato tvrzení — z nichž většina jsou normativní návrhy, jak by měli politici a lidé v rozvinutých zemích jednat — jsou formulována z přísně (neo)liberální perspektivy:

- Tvrzení 1: Antropogenní změna klimatu je nebezpečný argument (*tvrzení o pravdě*).
- Tvrzení 2: Pokud politici hovoří o klimatické změně, měli by se vždy opírat o zásady svobodné společnosti (*tvrzení o obecné platnosti*, které je realizováno jako topos nebo falacie svobody).
- Tvrzení 3: Kjótský protokol a podobné iniciativy by měly být odmítnuty (*tvrzení o obecné platnosti*).
- Tvrzení 4: Regulace postavené na tzv. preventivních opatřeních by měly být odmítnuty (*tvrzení o obecné platnosti*).

- Tvrzení 5: Namísto Kjótského protokolu a podobných iniciativ by se mělo řešit množství drobných nebezpečí pro životní prostředí; v každém případě je třeba chránit svobodu a volný trh (*tvrzení o obecné platnosti*).
- Tvrzení 6: Pokud politici přijmou (maximální) ekologické požadavky, bude to mít negativní dopad na národní ekonomiky (*tvrzení o pravdě*; topos nebo falacie negativního dopadu).
- Tvrzení 7: Pokud si musíme vybrat mezi volným trhem a politikou cap-and-trade, cap-and-trade je v kontextu iracionálního boje proti globálnímu oteplování méně důležitá (*tvrzení o pravdě*; falacie marginálnosti, stejně tak falacie nadřazenosti volného trhu nad politikou cap-and-trade).
- Tvrzení 8: Rozvinuté země by neměly zavádět vysoké emisní regulace, poněvadž mají morální povinnost vůči zemím rozvojovým (*tvrzení o obecné platnosti*; topos nebo falacie morální povinnosti).

Tato tvrzení jsou většinou opřena o falešné argumenty. Celková struktura Klausových odpovědí je postavena zejména na dvou dominantních falaciích:

1. *Falacie nejistoty*¹³ vytváří dojem, že věda je, pokud jde o existenci, příčiny, dopady a obranu před změnami klimatu, nejistá; doporučení environmentalistů nejsou přesvědčivá, a nedává tudíž smysl tato doporučení respektovat.
2. Druhým častým projevem falešné argumentace v Klausových odpovědích je *falacie přirozenosti*: jelikož jsou klimatické změny přirozené, ekologická omezení týkající se skleníkových plynů nejsou smysluplná, ale iracionální a nehospodárná.

Obě falacie lze diskreditovat pomocí toposu kvantity, který odkazuje k názoru převážné většiny klimatologů, že změny klimatu s velkou pravděpodobností způsobil člověk.¹⁴ První falacii může navíc vyvážit topos o minimalizaci nebezpečí (jakožto specifický topos priority): pokud různá řešení přinášejí různá rizika, musíme je minimalizovat výběrem řešení s nejmenším nebezpečím. Pokud toto argumentační schéma přijmeme, Klausovo odmítání preventivních opatření se ukáže jako neoprávněné. Topos minimalizace nebezpečí lze navíc postavit též proti falacii podružnosti (tvrzení 7).

Zde musíme svou pilotní studii ukončit. Můžeme konstatovat, že Klausova argumentace je do značné míry falešná. Evidujeme pádné důvody pro zamítnutí Klausova (neo)liberálního postoje, stejně jako důvody pro přijetí určitého omezení svobody, a to z ekologických příčin, jež ohrožují prosperitu lidského druhu. Detailnější případová studie, která by analyzovala celé zasedání ve sněmovně reprezentantů, celou Klausovu knihu a jeho politickou roli podporovatele negativního postoje vlády Spojených států amerických k mezinárodním regulacím emisí skleníkových plynů, by tuto naši předběžnou analýzu prohloubila a přinesla by vhled do širšího politického a historického kontextu konkrétního diskurzu o klimatických změnách.

¹³ Klaus tuto falacii spojuje s falacií povrchnosti: pokud vědci nepracují poctivě, ale povrchně, jejich výsledky nejsou relevantní.

¹⁴ Klaus se snaží tento topos znevážit jako falacii kvantity, tj. „mýtus vědecké shody“ (Klaus, 2007a, s. 79).

Budoucí analýza by se také měla zaměřit na strategie perspektivizace, zmírňování a zesilování.¹⁵ Umožnila by tak rozpoznat skryté ideologické stanovisko v této i v jiných částech Klausova diskurzu či rekonstruovat, jak striktně (neo)liberální perspektiva spoluurčovala Klausův výběr různých rétorických, pragmatických a argumentačních prostředků a jak jeho dogmaticky antikomunistický postoj vede k falešným argumentačním strategiím zesilování, jako je ta, jež dominuje argumentaci v námi uvedeném textu: pochybné srovnání environmentalismu s komunismem za účelem diskreditace ekologických postojů (pro více příkladů perspektivizace, zmírňovacích a zesilovacích strategií viz tabulku 3, bod 5). Širší studie by se navíc mohla zaměřit na různé způsoby, jimiž jsou v diskurzích reprezentováni environmentalisté jako neobyčejně mocní a nebezpeční (topos hrozby). V textu jsme například objevili, že Klaus předpokládá, že ekologické skupiny nad politiky a úředníky dominují a manipulují jimi. Tyto negativní reprezentace jiných (*other-presentations*) jsou předstupněm strategií „přenesení zodpovědnosti“ či „hledání obětí beránek“, které mohou být případně využity k legitimizování a ospravedlnění politických chyb. Naše analýza ukazuje, že Klaus většinu svých diskurzivních strategií konstruuje ze striktně (neo)liberálního, antienvironmentalistického a antikomunistického ideologického stanoviska.

KROK 6: DETAILNÍ PŘÍPADOVÁ STUDIE

Šestý krok představuje detailní případová studie sestávající z jazykové analýzy na makro-, mezo- a mikrorovině a na úrovni kontextu. Tento krok, pro nějž zde však nemáme dostatek prostoru, interpretuje výsledky v sociálním, historickém a politickém kontextu zkoumaného diskurzu.¹⁶

V našem případě tento krok směřuje k obecným popisům diskurzu o změnách klimatu s ohledem na:

- sociální aktéry a pole politické akce;
- komunikační překážky a nedorozumění;
- protichůdná tvrzení zapříčiněná politickou nebo ideologickou orientací;
- hlavní témata a diskurzivní rysy;
- aspekty historické změny;
- interdiskurzivní vztahy, částečné překryvy s jinými diskurzy (jako jsou diskurzy o globalizaci, migraci nebo svobodě/liberalismu).

Celková interpretace by pak kupříkladu mohla vzít v potaz to, zda se evropské masmediální diskurzy o změnách klimatu a globálním oteplování podobají těm ve Spojených státech amerických, kde tlak obchodních společností často vede k „falešné vyváženosti“: obecný vědecký konsenzus o vlivu člověka na globální oteplování není v médiích prezentován v odpovídající míře. Mediální obraz naopak vytváří dojem, že

¹⁵ Viz Reisigl (2003, s. 214–235), Reisigl a Wodaková (2001, s. 81–85).

¹⁶ Podrobné studie jsou např. Muntigl, Weiss a Wodaková (2000), Reisigl a Wodaková (2001) nebo Wodaková et al. (1999).

se vědci v této otázce příliš neshodnou (viz Boykoff — Boykoff, 2004; Oreskes, 2004; obojí cit. podle Rahmstorf — Schellnhuber, 2007, s. 83).

Celková interpretace by též mohla akcentovat Viehöverův (2003) podnětný výzkum různých diskurzů o změnách klimatu. Viehöver provedl mediální analýzu na materiálu z let 1974 až 1995. Na základě své komplexní případové studie rozlišil šest „problémových narativů“ o globálních změnách klimatu (o jejich definicích, o příčinách, o (morálních) dopadech a o možných reakcích). Podle Viehövera měly tyto „narativy“ v různých dobách rozdílný význam. Vyzoroval, že v současné době je převládajícím „narativem“ „příběh o globálním oteplování“. S ním soupeří „příběh o globálním ochlazování“, „příběh o klimatickém ráji“, „příběh o periodických skvrnách na slunci“, „příběh o klimatických změnách jako vědecké a mediální fikci“ a „příběh o jaderné zimě“ (více viz Viehöver, 2003, s. 268n).

KROK 7: FORMULACE KRITIKY

Naše „kritika“ je založena na etických principech, jako jsou demokratické normy, lidská práva a kritéria racionální argumentace. Zaměřujeme se na úmyslná zkreslení (zejména v médiích) a na rozporuplné a manipulativní vztahy diskurzů a mocenských struktur.

V teoretickém smyslu nabízí kritika — založená na našich empirických analýzách a na teorii diskurzivní/deliberativní demokracie — analytický rámec, který hodnotí „kvalitu“ veřejných politických diskurzů, v nichž jde o „kolektivní“ učení a rozhodování.

V praktickém smyslu může mít kritika vliv na aktuální diskurzy o globálním oteplování a zlepšit povědomí zúčastněných sociálních aktérů o tomto problému, ale také o zodpovědnosti či o fenoménu falešné argumentace.

KROK 8: APLIKACE DETAILNÍCH VÝSLEDKŮ ANALÝZY

Aplikace výsledků analýzy pramení z kritiky a neměla by být pouhým publikováním výsledků. Náš pohled na problém by měl být přístupný „široké veřejnosti“ (např. prostřednictvím doporučení, novinových komentářů, seminářů, vzdělávacích kurzů, rozhlasu a politických poradců). Takový „přenos“ vědění vyžaduje rekontextualizaci teorie, metodologie, metod a empirických výsledků do nových žánrů a komunikačních situací. Jedná se o nemalou výzvu.

ZÁVĚRY

Síla diskurzivně-historického přístupu tkívá v:

- *interdisciplinární orientaci*, která umožňuje překonat omezení, jež jsou jednotlivým oborům vlastní;
- *principu triangulace*, který spočívá v kaleidoskopickém přístupu ke zkoumanému předmětu a který umožňuje uchopení mnoha jeho aspektů zároveň;

- *historické analýze*, která přesahuje „statický pohled“ a zaměřuje se na diachronní rekonstrukci a vysvětlení diskurzivních změn;
- *praktické aplikaci* výsledků za účelem emancipace a prohloubení demokratických principů.

DHA je ostatním kritickoanalytickým přístupům v mnoha ohledech blízká. Měla by se nicméně — jako každý inter- či multidisciplinární projekt — vyvarovat kombinování teoreticky nekompatibilních vědeckých pohledů. Toto nebezpečí je zároveň jedním z hlavních teoretických problémů, s nimiž se bude třeba vyrovnat — stejně tak jako s množstvím nových sociálních diskurzivních jevů, jež by zasloužily podrobit zevrubné a systematické analýze z perspektivy DHA.

LITERATURA:

- BELL, Allan (1994): Climate of opinion: public and media discourse on the global environment. *Discourse and Society*, 5, s. 33–64.
- BOYKOFF, Maxwell T. — BOYKOFF, Jules M. (2004): Balance as bias: global warming and the US prestige press. *Global Environmental Changes*, 14, s. 125–136.
- EHLICH, Konrad (1983): Text und sprachliches Handeln: Die Entstellung von Texten aus dem Bedürfnis nach Überlieferung. In: Aleida Assmann — Jan Assmann — Christof Hardmeier (eds.), *Schrift und Gedächtnis: Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation*. München: Fink, s. 24–43.
- FAIRCLOUGH, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London — New York, NY: Longman.
- GIRNTH, Heiko (1996): Texte im politischen Diskurs: Ein Vorschlag zur diskursorientierten Beschreibung von Textsorten. *Muttersprache*, 106, s. 66–80.
- GORE, Al (2007): *Angriff auf die Vernunft*. München: Riemann.
- HABERMAS, Jürgen (1996): *Die Einbeziehung des Anderen: Studien zur politischen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- HEER, Hannes — MANOSCHEK, Walter — POLLAK, Alexander — WODAK, Ruth (eds.) (2008): *The Discursive Construction of History: Remembering the Wehrmacht's War of Annihilation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- HORKHEIMER, Max — ADORNO, Theodor W. (1969/1991 [1944]): *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente*. Frankfurt am Main: Fischer.
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2007): *Climate Change 2007: Synthesis Report, Intergovernmental Panel on Climate Change Fourth Assessment Report Topic 1* [online]. Cit. 9. 2. 2008. Dostupné z WWW: <http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm>.
- KIENPOINTNER, Manfred (1996): *Vernünftig Argumentieren: Regeln und Techniken der Diskussion*. Hamburg: Rowohlt.
- KIENPOINTNER, Manfred — KINDT, Walther (1997): On the problem of bias in political argumentation: an investigation into discussion about political asylum in Germany and Austria. *Journal of Pragmatics*, 27, s. 555–585.
- KINDT, Walther (1992): Argumentation und Konfliktaustragung in Äußerungen über den Golfkrieg. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 11, s. 189–215.
- KLAUS, Václav (2007a): *Blauer Planet in grünen Fesseln! Was ist bedroht: Klima oder Freiheit?* Wien: Carl Gerold's Sohn Verlagsbuchhandlung.
- KLAUS, Václav (2007b): *Modrá, nikoli zelená planeta*. Praha: Dokořán.

- KOVÁCS, András — WODAK, Ruth (eds.) (2003): *NATO, Neutrality and National Identity: The Case of Austria and Hungary*. Wien: Böhlau.
- MATOUSCHEK, Bernd — WODAK, Ruth — JANUSCHEK, Franz (1995): *Notwendige Maßnahmen gegen Fremde? Genese und Formen von rassistischen Diskursen der Differenz*. Wien: Passagen Verlag.
- MÜLLER, Michael — FUENTES, Ursula — KOHL, Harald (2007): *Der UN-Weltklimareport: Bericht über eine aufhaltsame Katastrophe*. Köln: Kiepenheuer und Witsch.
- MUNTIGL, Peter — WEISS, Gilbert — WODAK, Ruth (2000): *European Union Discourses of Un/employment: An Interdisciplinary Approach to Employment Policy-Making and Organizational Change*. Amsterdam — Philadelphia, PA: John Benjamins.
- ORESQUES, Naomi (2004): Beyond the ivory tower: the scientific consensus on climate change. *Science*, 306, s. 1686–1690.
- POPITZ, Heinrich (1992): *Phänomene der Macht*. Tübingen: Mohr.
- RAHMSTORF, Stefan — SCHELLNHUBER, Hans Joachim (2007): *Der Klimawandel*. München: Beck.
- REEVES, Frank (1989): *British Racial Discourse: A Study of British Political Discourse about Race and Related Matters*. Cambridge: Cambridge University Press.
- REISIGL, Martin (2003): *Wie man eine Nation herbeiredet: Eine diskursanalytische Untersuchung zur sprachlichen Konstruktion der österreichischen Identität in politischen Gedenkreden* [nepublikovaná disertační práce]. Wien: Universität Wien.
- REISIGL, Martin (2007): *Nationale Rhetorik in Fest- und Gedenkreden: Eine diskursanalytische Studie zum „österreichischen Millennium“ in den Jahren 1946 und 1996*. Tübingen: Stauffenburg.
- REISIGL, Martin — WODAK, Ruth (2001): *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London — New York, NY: Routledge.
- THOMPSON, John B. (1990): *Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN EEMEREN, Frans H. — GROOTENDORST, Rob (1992): *Argumentation, Communication and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- VIHÖVER, Willy (2003): Die Wissenschaft und die Wiederverzauberung des sublunaren Raumes: Der Klimadiskurs im Licht der narrativen Diskursanalyse. In: Reiner Keller — Andreas Hirsland — Werner Schneider — Willy Viehöver (eds.), *Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse: Band 2: Forschungspraxis*. Opladen: Leske und Budrich, s. 233–270.
- WEBER, Max (1980): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.
- WENGELER, Martin (2003): *Topos und Diskurs*. Tübingen: Niemeyer.
- WITTGENSTEIN, Ludwig (1989/1952): Philosophische Untersuchungen. In: Ludwig Wittgenstein, *Werkausgabe Band I: Tractatus logico-philosophicus — Tagebücher 1914–1916 — Philosophische Untersuchungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, s. 224–580.
- WODAK, Ruth — DE CILLIA, Rudolf — REISIGL, Martin — LIEBHART, Karin (1999): *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- WODAK, Ruth — MENZ, Florian — LUTZ, Benedikt — GRUBER, Helmut (1985): *Die Sprache der „Mächtigen“ und „Ohnmächtigen“: Der Fall Hainburg*. Wien: Arbeitsgemeinschaft für staatsbürgerliche Erziehung und politische Bildung.
- WODAK, Ruth — NOWAK, Peter — PELIKAN, Johanna — GRUBER, Helmut — DE CILLIA, Rudolf — MITTEN, Richard (1990): *Wir sind alle unschuldige Täter!: Diskurshistorische Studien zum Nachkriegantisemitismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA:

- MUNTIGL, Peter — WEISS, Gilbert — WODAK, Ruth (2000): *European Union Discourses of Un/employment: An Interdisciplinary Approach to Employment Policy-Making and Organizational Change*. Amsterdam — Philadelphia, PA: John Benjamins. [Publikace představuje interdisciplinární studii zaměřenou na organizace EU, postavenou na terénním a etnografickém výzkumu, rozhovorech a analýze psaného a mluveného materiálu. Pohybuje se na pomezí CDA, sociologie, politologie a evropských studií.]
- REISIGL, Martin — WODAK, Ruth (2001): *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London — New York, NY: Routledge. [Komplexní uvedení do DHA s případovými studii o rasistické, xenofobní a antisemitské rétorice v kontextu poválečného Rakouska.]
- WODAK, Ruth (1996): *Disorders of Discourse*. London: Longman. [Soubor případových studií zaměřených na institucionální komunikaci v nemocnicích, médiích a úřadech, v nichž byla využita metoda zúčastněného pozorování.]
- WODAK, Ruth (2009): *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. [Monografie představující inter- a postdisciplinární výzkum v souladu s diskurzivně-historickým přístupem. „Zákulisi“ politiky v kontrastu s mediálním obrazem politiky a politiků.]
- WODAK, Ruth — KRZYŻANOWSKI, Michał (eds.) (2008): *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. [Úvodový text pro sociální vědce, zaměřený v první řadě na analýzu různých žánrů (novinové články, nová média, dokumenty, focus groups, rozhovory). Publikace je zvláště vhodná pro nelingvisty.]

Michal L. Hořejší | Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK v Praze
<mhořejsi@ujc.cas.cz>